

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН ЖЕҢИШКЕ КОШКОН МАТЕРИАЛДЫК ЖАРДАМЫ

Бул макалада кыргыз элинин жеңишке кошкон салымы көрсөтүлөт. Согуш бардык муунду кучагына алып, кары-жаштын, баланын колуна келген эмгегин жеңишти жакындатууга жумшаганга мажбур кылган. Тылдагы элдин эмгегин көрсөткөн бул макала элдин эмгектеги эрдигин даңазалайт. Макала балалыгы бүлүнгөн жаш муундардын көз карашы менен аяктайт.

Улуу Ата-Мекендик согуш башталганда Кыргызстандын талааларында мол түшүм күтүлүп жаткандыктан, аны коромжуга учуратпай жыйнап алуу дыйкандардын алдына зор милдет алып келди. «Бардыгы фронтко» деген ураандын астына ишке жарамдуунун бардыгы согушка кетип жатканда биздин эл күзгү жумушту былтыркыдан бир ай эрте бүтүрүп, эгинди 100% чаап-жыйнап, мамлекетке 203,6 миң тонна, б.а., 1940-жылдагыдан 2,7 миң тоннага ашык тапшырды. Ошондой эле этти 3 миң тонна, жүндү - 4,3 тонна, сүттү - 24 тонна ашык аткарышты.

1941-жылы дан эгиндердин 38% аянттындагы түшүм, 84% канттын түшүмү, 38% мал, 60% чочко чарбалары согуш жүрүп жаткан региондорго туура келегендиктен, армияны жабдуу күндөн күнгө көп талаптарды кое баштады. Өкмөттүн чечимине ылайык, 1942-жылы айдоо аянттарын 74 миң га кеңейтүү керек болгондуктан, эми республиканын эмгекке жарамдуу ар бир дыйканы 5,9 га жерди, ал эми Ысык-Көл облусунда 7,8 га жерди иштетүүгө тура келди. 1940-жылы Кыргызстанда 1732 айыл чарба артели 184,4 миң үй-чарбаны бириктирип турган болчу. Согуш башталгандан эмгекке жарамдуулар фронтко кетип, бүтүндөй түйшүк аялдарга, карыларга, өспүрүмдөргө жүктөлдү. Баарыдан кыйыны, колхоздор, совхоздор жетекчисиз калгандыктан, даяр башкармалардын жоктугу сезилди. 1943-жылга чейин республикада 752 башкарма согушка кетишкен. Талаада иштеп жаткан 4793 трактор, 1114 комбайн аялдарга өтүп, алар ремонт иштерин дагы жүргүзүштү. Бардык кыйынчылыктарга чыдаган эл 1942-жылы эле айдоо аянттары 81,5 миң га жеткирип, кант кызылчасын мурдагыдан эки эсеге көп эгишти. Малдын башы 26,6% өстү, этти, сүттү, мурдагыдан көп берип, фронтту жабып турушту.

Согуш башталгандан эле коргоо фондусу түзүлүп, Кыргызстандын эмгекчилери активдүү катышты. Ал үчүн акча, баалуу буюмдар, алтын жана күмүш, облигациялар, мамлекеттик заемдор, мал, эгин, бардык түрдөгү тамак-аш жыйналды. Республика 1941-жылдын декабрь айында эле 33,9 кг алтын, күмүш, 9 млн 99 миң сом акча, 16 млн 117 миң сомдук заем, 1330 ц эгин, 315 ц эт, 2656 кг май, 1036 кг бал жөнөттү. Бир эле Ысык-Көл облусунан фронтко 995 ц эт, 180 ц эгин, 4400 ц картошка, 379 кг бал, 560 кг май берилген. Жалпысынан, бүт республика боюнча 4,5 млн пуд эгин жана 500 миң пуд даярдалып, 114 млн сомдук лотерея билеттери сатылып алынган, ал эми заемдук облигацияны 477 млн сомго алышкан. Баш-аягы согуш жылдырындагы жиберилген тамак-аш 78 вагонду түзгөн, 38 миң посылка жиберилген.

Ар бир айыл, ар бир үй-бүлө фронтко колдон келген жардамдын аянган эмес.

Кышында колхозчулар кийиз өтүк, мээлей, тумак, тон жөнөтүшкөн. Күндүз иштеп келген аялдар түнкүсүн кийим-кечек, белек-бечкектерди камдашкан.

Согуштук техникага салым кылып, «Күнөстүү Кыргызстан» аттуу согуштук эскадрильяны курууга эмгекчилер 85 млн сом чогултушкан, ал эми Ош облусунун тургуну, 20 баланын энеси Батма Бегалиева 55 миң сом, 19 баланын энеси Жийдеайым Жусубалиева Ысык-Көл облусунан 30 миң сом, Фрунзе облусунан 8 баланын энеси Зулпуя Өмүрзакова 130 миң сом беришкен. Мектеп окуучулары «Кыргызстан пионери» танк колоннасын курганга 215 млн сом чогултушкан.

Согуш мезгилинде алыстан келген жарадарларды бейтапканаларда багууга толук каралашкан, алыскы Ленинграддын курчоосунан чыккан балдарды багышып, балдар үйүнө жардам берип, керек болсо өзүлөрү бала кылып багып алышкан. 1941-42-жылдары Ленинградда курчоодо калгандарга 48 вагон тамак-аш, 58 т эт, 315 т ун, 35 т күрүч, 29 т жер-жемиш жиберилген. Бул көрсөткүч бардык өлкөлөрдүкүнөн көп экендигин азыр белгилеп жатышат.

Кыргызстанга баш калкалап 300 миң адам келген, алардын баарын багып, өз үй-бүлөбүздөй кабыл алганбыз. Кыргыз калкы бошонгон райондорго дагы материалдык жардамдарды өз учурунда көрсөтүп турушкан. Оккупациядан чыккан СССРдин батыш региондоруна жардам көрсөтүү максатында 1943-жылдан баштап 5 миң га айдалып, 222 ц эт, 57 т эгин, 389 гектолитр сүт бөлүнүп берилип турган.

Согуш жылдарында республика мамлекеттин заказын ашыгы менен аткарууга жетишкен. Мамлекетке 783 т эгин, 1262,8 миң т кант кызылчасын, 152,6 т пахта, 33,7 миң т картошка, 57,3 миң т жер жемиш, 1,5 т май, 10,6 миң т жүн, 9 млн даана жумуртка сатты. Ушул көрсөткүчтөр согушка чейинки беш жылдагы аткарылган иштерден алда канча көптүк кылган.

Кыргызстандын дыйкандары бүткүл совет элиндей эле согуш жылдарында өтө оор шартта эмгектенип, жеңишке жетүүнү тездетүүгө умтулушу жана бүткүл союздук мелдеште 1942-жылы мамлекеттин согуштук айдап-себүү планын ашыгы менен аткаргандыгы үчүн Эмгек Кызыл Туу орденин алууга татыктуу болгон. Кыргыз эли фронтко бардык тарабынан жардам берип, тынбай эмгектенип жатканда, анын уулдары укмуштай эрдиктерди көрсөтүп, керек болсо, өмүрүн кыйып жатышты. Согуштагы эрдиги үчүн биздин жердештерибизден Даңк орденинин 22 толук кавалери, Дүйшөнкул Шопоков, Чолпонбай Түлөбердиев, Дайыр Асанов, Асанбек Оторбаев, И.В.Панфилов, Григорий Конкин, Николай Ананьевдер сыяктуу 73 Советтер Союзунун Баатырлары чыкты.

Согуштун оор жаралары айыгып, мына 69 жылдык майрамды белгилегени олтурабыз. Согуш бүткөндө биздин эмгекчилердин Улуу Ата мекендик согуштагы талыкпас эмгеги, көрсөткөн жардамы жогору бааланып, 462 тракторист жана комбайнерлер СССРдин ордендери жана медалдары менен сыйланышкан. Алардын ичинен 15и Ленин орденине, 53ү Эмгек Кызыл Туу, 61и Ардак белгиси ордендерине татыктуу болушкан. Ушундай сыйлыктарга ээ болгон тылдын эмгекчилери жеңиштин 69 жылдыгын майрамдоодо дагы тиешелүү акчалай жана моралдык сыйга татыктуу болушат, анткени жеңишти камсыз кылууда тылдагылардын эмгеги өтө зор.

Улуу Ата Мекендик согушта жеңип чыккан элибиздин эрдигин тарых эч качан унутпайт жана ар бир адамдын эсинде түбөлүккө сакталат. 1941-45 жылдары биздин республика Кызыл Армиянын катарына 363 миң адамды, б.а., согушка жашы жеткен ар бир төртүнчүсүн жиберген, алардын 130 миңи кайткан

жок, айрым айыл кыштактардан 40-50дөн кеткендерден 2-3 эле жоокер тирүү кайткан. Республиканын территориясында түзүлгөн батальондор, полктор жана дивизиялар согуштун кайнаган жерине түз эле жөнөтүлүп турган.

Москванын алдындагы улуу салгылашууда 316-гвардиялык аткычтар (кийинки 8-чи) дивизиясы, биздин жердешибиз В.Панфиловдун жетекчилиги астында 28 панфиловчул-гвардиячылар кайталангыс эрдикти көрсөтүшкөн, алар «Россия кенен, бирок артыбызда Москва» деген ураан менен душманды кадам жылдырбай кыйратышкан. Булардын катарында ысык-көлдүк жоокерлер, Советтер Союзунун баатыры болушкан Николай Ананьев, Григорий Конкин, И.В.Панфиловдор бар. Ушул күндө дагы эле жерге патриоттук дем берген Калыйнур Үсөнбеков 266-аткычтар дивизиясынын ага-лейтенанты болуп жүргөндө 1945-жылы Одер дарыясынын жээгиндеги жекеме-жеке кармашта жети душманды өлтүрүп, экөөнү тирүү кармап келгендигин СССРдин маршалы К.Жуков өзүнүн мемуарында эскерет. Ал эми баатырлар Жумаш Асаналиев, Василий Кайкин колго тирүү түшпөс үчүн акыры гранатасына жарылып курман болушкан. Согуштун айтса түгөнгүс азап-тозогу толтура.

Тынч жаткан элге келген бүлүк согуш эле эмес, чарбалык согушту дагы алып келди. 1941-45-жылдын арасында бизге 30 ири завод, фабрикалар көчүрүлүп келген жана бат эле ишке киришип, согушка продукция чыгарып үлгүргөн. Согуш жылдарында Кыргызстан 300 миң адамды кабыл алып, батырып, бакты (түрктөр, курддар, чечендер, калмактар ж.б.), ала эми согуштук ишканаларда иштегенге 30 миң адам башка жактарга жөнөтүлдү.

Согуш жылдары эл күнү-түнү иштешти. Бардык түйшүк аялдарга, кары-картаңдарга, өспүрүмдөргө жүктөлдү. 1944-жылдын маалыматында талаадагы жумушту аткарган аялдардын үлүшү 77-91% чейин жеткен, 5 миң тракторду, 1 миң комбайнды толугу менен аялдар тейлеп, ремонтун дагы мойнуна алышып 48 трактордук бригада түзүлгөн. Трактордук бригаданы биринчи болуп Жети-Өгүз районунун «Үлгү» колхозунун звеновою Зейнеп Арстанбекова баштаган, бул демилге 2-3 күндүн ичинде бүткүл республикага жайылган. Ысык-Көл облусунан чыккан тракторист, комбайнер, эмгектин баатыры Жамийла Дүйшеева да болгон.

Согуш жылдарында төрөлгөндөр азыр 65-70 жашка чыгып олтурушат. Бул муундун өлкөгө кол кабыштык кылуу мүмкүнчүлүгү болгон жок, бирок согуштун каарын элдей эле тартып, эрте чоңоюп, турмуштун азабын көрүп калышты. Биз бала чакта эмнени көрдүк жана эмнелер эсибизде калды, анча деле мааниси жоктой болгону менен, көп нерселер бар экен.

Баарынан эстен кеткис нерселер - ар бир үйдө ый, өкүрүк. Бир аздан кийин ыйлап алышып, талаага жумушка кетишет. Ар бир үйдө «кара кагаз» келет деп күтүү, күндө кайгы. Баштан өткөн мындай кайгылуу күндөрдү Ч.Айтматов Толгонай эненин образында бергени - нукура чындыктын көрүнүшү.

Биздин муун 1947-48-жылдары мектепке барып калган учуру экен. Ошондо кыздар, балдар күн жылуу болсо жылаңаяк барып келгенге кубанып окушчу. Жаан күндөрдө бир бут кийимди бирөө кийип кеткенде, калгандары мектепке барбай калышчу. Жыртык, жылаңач, ачка балдар бардыгына чыдап, өсүмдүктөрдүн тамырын, данын терип жеп, өзүлөрүн сооротушкан.

Бардыгынан эсте калганы - азыркы чоң жолдорду чапканга колго түшкөн туткундарды айылдарга айдап келип, иштетип, кечинде кайра алып кетип турар эле. Айыл тургундары буларды жек көрүп, «немцтер экен» деп кол салууга даяр

турушчу. Кичинекей балдарга колдоруна таш берип уруп келгенге жумшашчу, балдар аларды уруп-согуп келишчү. Алардын көздөрү жалдырап, жалооруп карап, колдорун жаңсап бир нерсе көрсөтүшчү. Биз нан, тамак-аш берсек, алар чарык жип беришчү, элде жип да жок, аны түрүп алсак, ичинен кол сааттар, топчулар чыкчу. Көбүнчө ооз кыяк болоор эле. Кийин атайлап эле аларды ээрчип, ыгын келтирип, уурданып балдар нан берип, кыяк сурап алып калышты. Алар да бизден коркпой калганда жол да бүттү көрүнөт.

«Немис» деген сөз ушунчалык жек көрүүнү алып келгендиктен, биздин айылга бир үй-бүлөнүн келип жашаганы чоң ызы-чуу алып келгени эсимде. Алар беш киши эле: энеси, атасы, уулу, келини жана 6-7 жаштагы кичинекей баласы. Атайын көзөмөлгө алышып, айылдык советтин жоопкерчилиги астында жашап жатканда бир айылдын эли бүтүндөй келип буларды бирден өлтүрөбүз деген талапты коюп, күнү-түнү турганы эсимде. Райондон жетекчилер келгенче кирбегиле деп айыл аксакалдары кашаа болуп коргоп туруп, подвалдын асты менен сойлоп башка короого өткөрүшүп, түнү менен эптеп качырып куткарышкан. Алар, менимче, немецтик коммунистик үй-бүлө болсо керек, өкмөттүн коргогонуна караганда.

Биз башталгыч класста окуп жүргөндө, жаныбыздагы мектепте Ленинграддан келген жетим балдар үйү иштей баштаган. Ал үй көлдөгү биринчи балдар үйү болсо керек. Орус тил билген барбы деп издеп жүрүп, мугалимдерден тарбиячы коюп, бардык камкордук көрсөтүлгөн эле. Алардын таасири менен биз дагы орусча китеп окуп, орусча сүйлөп калдык. Кийин бул балдар үйүнө башка шаарлардын жетимдери да келе баштады. Баарынан кызыгы, каалагандар балдардан багып алып жатышты.

Биз окуган 3-класстын эне тили китебибизде «Ал эми жетим эмес» деген аңгеме бар эле. Аны окуганда, баарыбыз ыйлап, аягында сүйүнүп калчубуз. Көрсө, Леля деген кызды багып алган Амантур аба, жеңе дагы китепте жазылыптыр. Волга боюнан энесин бомба басып калган кичинекей Леля кыргыз үй-бүлөнүн кызы болуп, атын Гүлүшкан деп которуп, татынакай чоңоюп, мектепти бүтүп, андан соң ошол эле айылга жашап, баатыр эне болду. Балдар үйүндө тарбиялангандар кыргызча сүйлөп, кыргыз кыздарга үйлөнүшүп, өзү болбосо балдарына кыргыздарга куда түшүп, отурукташып, ысык-көлдүк болуп калышты. Алыскы Ленинградды жылына бир барып көрүп коюу парызы болсо, Кыргызстан алардын мекенине айланды. Чынында эле, Ленинграддагы курчоодон чыккандар биздин элге ыраазы экендигинде шек жок. Анткени биз аларды өтө мээримдүү кабыл алган экенбиз. 2013-жылы Ленинград блокадасынын 70 жылдыгына арналган датага карата Бишкекте курулган эстеликтин негизги каарманы элечек кийген кыргыз эне орустун алсыраган баласын бооруна кысып алып жатканы биздин элдин Ленинградга берген жардамын жана мээримин бекеринен чагылдырбайт эмеспи.

Согуш жылдарындагы фронт менен тылдын биримдигин жана элдердин достук ынтымагын кыргыз элинин курчоодо калган Ленинградга берген жардамы аркылуу көрүүгө болот. 1941-42 жылдын кышында биздин республика 48 вагон тамак-аш, 58 т ун, 35 т күрүч, 29 т жемиш, 30 т жаңгак, көптөгөн т белектерди жана 38 миң жеке белектерди жиберешкен.

Согуштун бүткөнүнө 69 жыл болсо дагы анын каардуу элеси элдин эсинде кала берет. Азыркы жашоодогу чоң жетишкендик бул - согушту дүйнөнүн бардык

элдеринин жек көрүүсү, андай ааламатты болтурбоо, ынтымакка келүү келечектеги муундун балалыгы бактылуу болот дегенге үмүттөндүрөт. Анын үстүнө, азыр биз бардык улуттар менен куда-сөөк болуп жатпайбызбы, немец күйөө балдар дагы көбөйө берсин, асманыбыз ачык болсун деп тилейли.

Адабияттар:

1. Великая Отечественная война (вопросы и ответы). -М.: Издательство политической литературы, 1984. -С. 389-392.
2. Воропаева В. Трудящиеся Киргизии – Ленинградскому фронту (по материалам переписки военных лет) –Фрунзе,1975. –С. 151-164.
3. История второй мировой войны. Т. 12 1939-1945. -М., 1982. -С. 158-166.
4. Советский Союз в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945. -М., 1978. –С. 101-102.
5. Семенов И. Деятельность порторганизации Киргизии по оказанию помощи эвакуированному населению в годы Великой Отечественной войны. // Вопросы истории КП Киргизии. –Ф.: Кыргызстан, 1972. –С. 113-117.